

Т. М. Пятроўская

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ ІДЭНТЫФІКАЦЫЯ ПАДЛЕТКАВЫХ АПОВЕСЦЯЎ
А. ЖВАЛЕЎСКАГА І Я. ПАСТАРНАК

Літаратура для сярэдняга і старэйшага школьнага ўзросту – гэта перш за ўсё якасны сродак сацыялізацыі і інкультурацыі. Менавіта таму, каб зразумець інтарэсы сучасных падлеткаў, трэба ўлічваць сацыякультурны клімат, у якім

яны знаходзяцца. Асабліваць працэсу сучаснай сацыялізацыі падлеткаў у Беларусі заключаецца ў тым, што ён праходзіць ва ўмовах каштоўнаснай няпэўнасці, калі старыя каштоўнасці дэфармаваны, новыя механізмы іх перадачы ад старэйшага пакалення да малодшага яшчэ фарміруюцца. А між тым у падлеткавым узросце закладваюцца асновы грамадзянскай пазіцыі, аднак уздзеянне на яе станаўленне толькі тымі формамі і спосабамі, якія ўспрымаюць, напрыклад, малодшыя школьнікі, у такім узросце немагчыма.

Анкетаванне падлеткаў, якое было праведзена намі ў межах даследавання сучаснага падлеткавага чытання, паказала, што ў сферу іх чытацкіх інтарэсаў уваходзяць кнігі масавай літаратуры, якія атрымалі моцную рэкламу ў свеце. У такіх умовах было б правільна звярнуцца да такога феномена, як рускамоўная беларуская літаратура. Кнігі А. Жвалеўскага і Я. Пастарнак сёння ў Расіі маюць пэўную папулярнасць. Абодва пісьменнікі нарадзіліся ў нашай краіне, аднак пры гэтым у іх творах рэдка адзначаюцца рысы беларускай ментальнасці, якія з'яўляюцца адным з галоўных паказчыкаў іншамоўнай нацыянальнай літаратуры.

Увогуле статус рускамоўнай беларускай літаратуры і сёння выклікае шмат пытанняў, таму часта становіцца прадметам дыскусіі літаратурнай крытыкі. Залічэнне такой літаратуры ў фонд нацыянальнай, з аднаго боку, пашырае яе колькасць, з другога – яе ж нацыянальны характар і знішчае. Няма нават адзінага погляду на мэтазгоднасць ужывання слова *рускомоўная* ў адносінах да такой літаратуры, бо ўсё, што пішацца на рускай мове, можна назваць рускай літаратурай. Так, даследчык А. Андрэеў лічыць мэтазгодным размежаванне беларускіх літаратараў, якія пішуць па-руску, на рускамоўных і рускіх пісьменнікаў Беларусі, таму што першыя (рускомоўныя), на яго думку, з'яўляюцца «складнікам» беларускай літаратуры, трансліруючы модус беларускай ментальнасці, а ў другім выпадку гаворка ідзе пра літаратуру, «што мае дачыненне адначасова і да рускага, і да беларускага прыгожага пісьменства» [1]. Аднак не заўсёды магчыма вызначыць крытэрыі, згодна з якімі наяўнасць элементаў модуса беларускай ментальнасці адпавядае статусу рускамоўнай беларускай літаратуры. Геаграфічны погляд на іншамоўную беларускую літаратуру хаця і з'яўляецца дастаткова абагульненым, але ў той жа час дае адэкватныя крытэрыі для вызначэння «беларускасці» літаратуры. Згодна з такім поглядам беларуская рускамоўная літаратура аб'ядноўвае ўсіх пісьменнікаў, што пішуць на рускай мове і пэўным чынам прадстаўляюць Беларусь. А. Жвалеўскі і Я. Пастарнак маюць беларускае грамадзянства, іх кнігі тыражыруюцца як беларускімі, так і расійскімі выдавецтвамі, аднак у творах няма ярка выражанай нацыянальнай дамінанты. Разгледзім тры кнігі аўтараў, якія адрозніваюцца ступенню прысутнасці ў іх сувязі з нашай краінай.

Творы аўтараў з'яўляюцца ўзорам падлеткавай літаратуры як жанру. Кожны з іх закранае тую ці іншую сферу жыцця падлетка, праблему яго ўзаемаадносін са знешнім светам. Поспех твораў заключаецца ў іх займальнасці, што

дасягаецца сродкамі ўдалай кампазіцыі. Аповесці не абцяжараны мараллю, якая, безумоўна, ёсць у творы, але не з'яўляецца навязлівай. Так, у кнізе «Час заўсёды добры» падлеткі мяняюцца часавымі каардынатамі: Жэня з 2018 года трапляе ў 1980, а яе равеснік Віця адпаведна адпраўляецца ў 2018 год. Абодва ўспрымаюць убачанае па-рознаму, абодва знаходзяць дрэннае і добрае ў кожным часе. Прычым самі часавыя каардынаты абраныя аўтарамі амаль што выпадкова, бо галоўная задума – не паказаць пэўную эпоху, а навучыць падлетка цаніць тое, што ён мае сёння, пазітыўнаму погляду на ўласнае жыццё, на самаўдасканаленне. Абодва падлеткі, трапіўшы ў складаныя жыццёвыя сітуацыі, вырашаюць новыя для свайго часу праблемы. Нельга сказаць, што гістрычныя эпохі паказаны ў творы раўнамерна, хаця, здавалася, гэта б адпавядала задуме аўтара. Галоўнай праблемай савецкага падлетка становіцца яго несвабода, залежнасць ад ідэалогіі. У 2018 годзе падлетак мае менш глабальныя праблемы: інфарматызацыя грамадства прывяла да таго, што людзі развучыліся размаўляць, таму вусны экзамен становіцца для школьніка цяжкім іспытам. Прычым падлеткі адэкватна ацэньваюць новы для сябе час. Напрыклад, піянеру Віцю падабаецца работа з камп'ютарам, у той час, як Жэня заўважае, што жыццё яе бацькоў у савецкай рэчаіснасці занадта шэрае і будзённае. Аднак пры гэтым аднолькава важным для падлеткаў застаюцца ўзаемаадносіны: сяброўства, першае каханне. Кніга ў многім з'яўляецца паказальнай у адносінах да тых змен, што адбываюцца ў падлеткавай літаратуры. Калі для герояў такіх класічных твораў, як «Над пропасцю ў жыцце» Дж. Сэлінджара, «Чучала» У. Жалезнякова, характэрна рэфлексія, трагічнае светаадчуванне, звязанае з пратэстам супраць дарослай фальшывай маралі, спавядальны характар апавядання, то для герояў сучасных падлеткавых твораў характэрны дзённікавы стыль, часта з элементамі іроніі. Засяроджанасць на асабістым, эгаістачныя памкненні, жаданне ўвесь час атрымоўваць асалоду ад жыцця – рысы сучаснага героя-падлетка. А. Жвалеўскі і Я. Пастарнак як выхаванцы савецкай эпохі, у якой эгаістычнае не лічылася за норму, якраз прадстаўляюць традыцыйную гуманістычную літаратуру ў абноўленым выглядзе, больш зразумелую для сучаснага падлетка. Савецкая рэчаіснасць, паказаная ў кнізе, будзе актуальная для чытачоў любой постсавецкай краіны.

Клопат і страх за ўласнае дзіця, жаданне яго засцерагчы часта прыводзяць да таго, што пачуцці і жаданні падлетка застаюцца непачутымі. Паміж бацькамі і дзецьмі ствараецца дыстанцыя, скараціць якую магчыма толькі зваротам дарослых да ўласнага падлеткавага вопыту. Так, у аповесці А. Жвалеўскага і Я. Пастарнак «52 лютага» бацькі пятнаццацігадовых дзяўчынкі і хлопца паглыбляюцца ў свае ўспаміны, і гэта дапамагае ім не толькі наладзіць узаемаадносіны з дзецьмі, але і засцерагчы іх жа ад памылак. У анатацыі да кнігі аўтары прапаноўваюць бацькам у якасці рэкамендацыі пачытаць самую «нецэнзурную» старонку кнігі, дзе апісваецца спроба першай інтымнай блізкасці

падлеткаў. Такая рызыковая парада з'яўляецца гарантаваным спосабам прыцягнення да кнігі падлеткавай увагі. Адною з правакацыйных тэм паовесці становіцца праблема першага сексуальнага вопыту, стаўлення да яго падлеткаў, яго паследстваў. Аднак адносіны падлеткаў у кнізе з'яўляюцца вельмі шчырымі і трапяткімі. У аснову твора пакладзены рэальны факт – снежны буран у Мінску ў 2013 годзе, які здарыўся якраз у пачатку вясны. Прыродны катаклізм становіцца вырашальным для сюжэта кнігі, бо бацькі застаюцца сам-насам з уласнымі дзецьмі ў замкнутай прасторы і вымушаны размаўляць з імі. Бацька Цёмы і маці Дзіны распавядаюць пра свае першыя адносіны ў 15 гадоў. Гісторыя іх кахання – светлая і прыгожая, не пазбаўленая пры гэтым канфліктаў. Даволі праўдзівая бацька Цёмы апісаў сваю барацьбу з уласнымі гармонамі, першым сексуальным жаданнем. Менавіта псіхалагічная негатоўнасць закаханых падлеткаў да першай інтымнай блізкасці становіцца галоўнай прычынай іх першага раставання, таму пры ўзнаўленні адносін яны вырашаюць абыходзіць гэтую тэму, і гэта робіць іх пачуццё яшчэ больш шчырым і гарманічным. Аднак самым галоўным урокам як для герояў-падлеткаў, так і для чытачоў становіцца непрадказальны фінал гэтай гісторыі. Кампазіцыя твора будзецца такім чынам, што чытач упэўнены ў тым, што гісторыя закаханых – гэта і ёсць гісторыя кахання маці і таты як мужа і жонкі. Таму нечаканымі аказваюцца фінальныя словы маці: «А потым я сустрэла твайго тату» [2, с. 120]. Такім чынам, развейваецца міф падлетка пра лёсавызначальнасць першага кахання, яго драматызм. Несумненна, што ўсе фізіялагічныя падрабязнасці ўзаемаадносін з супрацьлеглым полам дзеці лёгка здольны спасцігнуць без бацькоў праз вопыт равеснікаў, Інтэрнэт, аднак спалучэнне гэтых ведаў з новымі пачуццямі і рэальнымі людзьмі часта выклікае шмат праблем. Рэальны вопыт бацькоў, якія, безумоўна, усё ж маюць пэўны аўтарытэт для дзяцей, дапамагае пераадолець гэты дысбаланс, арыентуючы падлеткаў на пазітыўныя адносіны да ўсяго, што адбываецца ў іх жыцці.

Больш канкрэтна вызначыць нацыянальную прыналежнасць кніг А. Жвалеўскага і Я. Пастарнак можна хіба праз параўнанне з беларускамоўнымі кнігамі гэтага ж жанру. Умоўна беларускамоўную падлеткавую літаратуру можна падзяліць на тры катэгорыі: 1) твор-актуалізацыя гістарычнага мінулага, 2) падлеткавы дэтэктыў; 3) творы з актуальнай для падлетка праблематыкай. Першыя дзве катэгорыі непасрэдна звязаны з беларускай гісторыяй. Напрыклад, нават перакладзеная на рускую мову апавесць А. Федарэнкі «Шчарбаты талер» адлюстроўвае беларускую гісторыю. Адна з мэт твораў – паглыбіць веды пра гістарычную спадчыну Беларусі, дадаць ёй пэўнай велічы ў вачах падлетка. Такі падыход у падлеткавай літаратуры абгрунтаваны. У малодшым школьным узросце для выхавання патрыятызму дастаткова сцвярджэння пра тое, што трэба любіць сваю краіну. У падлеткавым узросце з'яўляецца лагічнае пытанне: за што яе трэба любіць. Менавіта таму многа твораў для падлеткаў прысвечаны «ажыўленню» гісторыі, часта праз падарожжы ў часе ці праз сучасныя прыгоды

падлеткаў, звязаныя з гістарычнымі артэфактамі. Кнігі А. Жвалеўскага і Я. Пастарнак адносяцца да трэцяй катэгорыі, у многіх з іх увогуле адсутнічае ўзгадваўне краіны ці горада. У беларускамоўных кнігах дадзенай катэгорыі таксама няма сувязі з канкрэтнай краінай, акрамя мовы. Такім чынам, той жанр падлеткавай літаратуры, у якім ствараюць кнігі аўтары, увогуле не самая ўдалая глеба для выяўлення ментальнасці. Як правіла, гэтыя творы пра агульныя падлеткавыя праблемы. І ўсё ж кнігу «Сіямцы» можна назваць самай «беларускай» кнігай аўтараў, бо адным з яе персанажаў з’яўляецца Мінск. Сюжэт аповесці звернуты да тыповых падлеткавых праблем. Абодва героі шукаюць як сябе, так і людзей, якія б маглі стаць дарадцамі і апорай па жыцці. Пошукі адбываюцца на фоне беларускай рэчаіснасці. У пачатку кнігі аўтары робяць своеасаблівае адступленне, дзе расказаваюць пра Беларусь. Атрымоўваецца, што гэты паведамленне – відавочны зварот да расійскага чытача з мэтай растлумачыць пэўныя беларускія рэаліі. Аднак пры гэтым твор выконвае пэўную патрыятычную місію – паведаміць свету пра родны горад. У аповесці ўзгадваюцца назвы канкрэтных мінскіх вуліц, кафэ. Мінск у творы робіць усё, каб злучыць падлеткаў Яна і Геулу. Уздзеянне гэта выражаецца праз надвор’е: «Мінск быў вельмі добрым горадам. Але часам і ў яго канчалася цягненне. Вось і зараз ён хлястаў Геулу па шчоках халоднымі струмянямі...» [3, с. 131]. Важным фактам для разумення нацыянальнага вызначэння дадзенай кнігі з’яўляецца тое, што свае творы аўтары «тэсціруюць» на чытачах падлеткавага ўзросту. Кніга прайшла ацэнку менавіта мінскімі школьнікамі, іх водгукі былі прынятыя пад увагу пры стварэнні яе канчатковага вырыянта.

Такім чынам, кнігі А. Жвалеўскага і Я. Пастарнак можна прылічыць да рускамоўнай літаратуры Беларусі па некалькіх прычынах:

- аўтары з’яўляюцца беларусамі;
- кнігі аўтараў друкуюцца і ў беларускіх выдавецтвах;
- у творах аўтары звяртаюцца да канкрэтных беларускіх мясцін, падзей, хаця часам яны выступаюць толькі фонам, бо для дадзенага жанру месцазнаходжанне не мае вялікага значэння;
- тэставымі чытачамі твораў з’яўляюцца беларускія школьнікі (у выпадку з «Сіямцамі»).

ЛІТАРАТУРА

1. Андрэеў, А. Руская літаратура Беларусі / А. Андрэеў. – Мінск : Літаратура і мастацтва. – 2007. – С. 14.
2. Жвалеўскі, А. 52-е февраля : повесть / А. Жвалеўскі, Е. Пастернак. – М. : Время, 2014. – 125 с.
3. Жвалеўскі, А. Сіямцы: повесть / А. В. Жвалеўскі, Е. Б. Пастернак. – М. : Время, 2018. – 224 с.